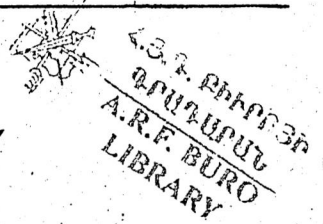

ԴՐՈՇԱԿ

„ ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ “ ՕՐԳԱՆ

Մ Ե Ր Ծ Ր Ա Գ Ի Ր Ը

Օգոստոս, 1894

Այն ժամանակից, երբ մարդկութիւնը ոտ է դրել քաղաքակրթութեան ուղիի վրայ, այն ժամանակից, երբ նա սկսել է ունենալ իր պատմութիւնը, մենք տեսնում ենք ամեն տեղ և ամեն ժամանակ իշխողներ ու հպատակներ, կեղեքողներ ու կեղեքվողներ, տանջողներ ու տանջվողներ: Տառապեալների լաց ու կոծի, աշխատաւորի ծանր տնքոցի հետ միասին ամեն տեղից մեր աւանջին են հասնում ձրիակեր իշխողների ցնծական աղաղակները: Այսպէս է եղել անցեալում, այսպէս է այժմ, սակայն այդպէս չի լինի ապագայում,— մենք հաւատացած ենք դրանում: Մենք շատ լաւ տեսնում ենք, թէ ինչպէս իշխող դասակարգերն ընկնում են աւելի և աւելի թէ ֆիզիքայէս և թէ բարոյապէս, ինչպէս աշխատանքը ձեռք է ձգում հետզհետէ իր իրաւունքները, ինչպէս կեղեքվող տարրը հսկայական քայլերով մտնում է իր վերջնական յաղթութեան: Եւ նա կը հասնի կատարեալ յաղթութեան, երբ կը վերանան ամեն տեսակ դասակարգեր, երբ աշխատանքի միջոցները և արդիւնքը կը դառնան աշխատաւորի կատարեալ սեփականութիւն, երբ մարդկանց կառավարութեան իր փոխարինի իրեքի՛ կառավարութիւնը:

Բայց ինչպէս կարելի է հասնել այդ բազմաթ ապագային:

Կար ժամանակ, երբ մարդկութեան բոլոր ցաւերը բուժելու, տիրող անհաւասարութիւնը ջնջելու, եղբայրութիւն, ազատութիւն ու հաւասարութիւն հաստատելու համար մարդկութեան ընթացիկներն երեւան էին գալիս այս կամ այն վարդապետութիւնով իր որոշ «հաւատոյ հանգանակներով»: Համոզված իրենց վարդապետութեան արդարութեան մէջ, ոգեւորված վեհ զգացումներով պատրաստ կըլէ ամեն տեսակ զրկանքներ, զոհել իսկ կեանքն իրենց գաղափարները մարմնացնելու համար, այդ ընթացիկները նայում էին ամբողջ մարդկութեան վրայ այնպէս, ինչպէս իրենց

վրայ: Նրանք հաւատացած էին, որ համայն մարդկային հասարակութիւնը կարող է ունենալ նոյն զգացումները, նոյն ձգտումը, նոյն պատրաստականութիւնը, ինչ որ իրենք ունեն, որ իրենց վարդապետութիւնը կարող է իրականանալ հենց վաղը,— հարկաւոր է միայն քարոզել հասկացնել նրա արդարութիւնը և օրինակներ ցոյց տալ:

Անցան դարեր, մէկ վարդապետութիւն փոխարինեց միւսին, շատ ընթացիկներ զոհվեցին, բայց և այնպէս մենք տեսնում ենք որ մարդկութեան մի մասը, որի համոզվին իսկապէս անհրաժեշտ է, որովհետեւ դրա ձեռքին է գտնվում անարդարութեան բանալին, դեռ ևս չի համոզվել չի ուզում համոզվել և ոչ մի կերպ էլ չի համոզվել, քանի դեռ այդ իրեն ձեռնտու է: Համոզէք քաղաքակրթված անգլիական լորդին, որ նա իրաւունք չունի իրանդացիներին կեղեքելու, համոզէք բարձրագոյն ուսում ստացած գործարանատիրոջ, որ անարդար կերպով է իր գրպանը լցնում բանւորների աշխատանքը, համոզէք մեր բէկերին, աղաներին, որ հանգիստ թողնեն գիւղացիներին, համոզէք, վերջապէս, քրդին, որ նա ոչ մի բարոյական իրաւունք չունի Ալաշ կերտցու տունը և ընտանիքը զափսեւելու...

Մի և նոյն ժամանակ պատմութեան դառն ու դաժան դասերն ակներև կերպով ցոյց տուին, որ մարդկութեան տանջված մասի հասկանալը, համոզվելը, մինչև իսկ ցանկութիւնը բարեփոխել իր դառը վիճակը, բաւական չեն դեռ ևս յաղթանակը տանելու, որ անհրաժեշտ է ձեռք բերել, բացի այդ, և իրական դժբայց որովհետեւ այդ իրական դժբայց յանկարծակի չի ստեղծվում, որովհետեւ նա արդիւնք է գոյութիւն ունեցող պայմանների և փոփոխվում է այդ պայմանների փոփոխման համեմատ, ուստի պարզ է, որ ոչ մի հասարակական կազմակերպութիւն, որքան էլ նա իդէալական վնի, մի անգամից անկարելի է իրականացնել, որ այդ իդէալական կազմակերպութեան կարելի է հասնել միմիայն գոյութիւն ունեցող պայմանները բարեփոխելով:

Հենց այս պատճառով մենք ասպարէզ չենք եկել իբրև այն կամ այն ուսուցիական վարդապետութեան պատկանողներ, մենք չենք ձգտում մտցնել մեր կեանքի մէջ այս կամ այն «դաւանութիւնը»։ Տանդերձ իր «Տանգանակներով», մենք մեր ժողովրդին չենք նկարագրում այժմ այս կամ այն իդէալական հասարակական կազմակերպութիւնն իր բոլոր մանրամասնութիւններով։ Մեր ձգտումն է, որ մեր ծրագիրը կ'են ս ա կ ա ն լինի. մեր ուշադրութիւնը, գլխաւորապէս, կենտրոնացած է մեր երկրի ներկայ դրութեան վրայ. մեր նպատակն է անողոք և անաչառ քննադատութեան ենթարկել մեր կեանքի ներկայումս գոյութիւն ունեցող պայմանները, բաց անել բոլոր այն ցաւերը, որից տանջվում է մեր բազմաչառ ժողովուրդը, և հիմնված հասարակական գիտութեան դրական օրէնքների վրայ պարզել այդ ցաւերի է ա կ ա ն պատճառները ու միաժամանակ կատարել կոխ մղել այդ ցաւերը պատճառող ֆակտորների դէմ։ Հիմնված նոյն դրական օրէնքների և երկրի ներկայ պայմանների վրայ՝ մենք կարծած ենք, կը պարզենք այն դրութիւնը, որն անհրաժեշտ ենք համարում փոխարինել ներկային։

Տեսնենք այժմ, ինչ է ներկայացնում մեր կեանքը։ Տաճիկները մեր երկրին տիրապետելուց յետոյ ամեն ջանք գործ են դրել մեր ժողովուրդը դարձնել մի կ ա ս տ ա, որի պարտականութիւնը լինի միմիայն աշխատել, արդիւնաբերել, ուրիշ ոչինչ։ Հարկաւոր էր այդ ժողովրդին մշտական հպատակութեան տակ պահել և անարդել կերպով ծծել նրա արիւն-քրտինքով ձեռք բերած, աշխատանքը։ Հենց դրա համար անհրաժեշտ էր մեռցնել այդ տարրի պատերազմական ոգին, թողնելով նրան աշխատել եղան նման և այդ աշխատանքով կերակրել տիրապետող տարրը։ Նրանք բնաջինջ արին մեր ազնուականութիւնը և իրենք բռնեցին նրա տեղը, նրանք խլեցին ժողովրդի ձեռքից սուր, հրացան, ամեն տեսակ պաշտպանութեան զէնքեր և թողին միայն մէկը՝ դութանը։ Նրանք արտաքսել են մեզ զինուորական ծառայութիւնից և զինուորի փոխանակ մեզանից առնում են բազմատեսակ հարկեր կերակրելու իրենց զինուորներին և բաղմամբ պաշտօնեաներին, ամենածայրայեղ դէպքերում, մինչև անգամ, չէին դիմում մեր օգնութեանը. երկուզ կրելով, որ այդ զէնքը մի օր կարող է իրենց գլխին դառնալ։ Մի խօսքով, տաճիկները ձգտել են մեզ դնել ճիշտ այն դրութեան մէջ, ինչ դրութեան մէջ էին ի Լ օ տ ն երը սպարտացիների ձեռքին։ Բարեբախտաբար, զանազան պատճառներով, որոնց մասին խօսելն այստեղ երկար կը լինի, այդ բանը նրանց չյաջողվեց, նրանց ձգտումը չկարողացաւ իրա-

կանանալ լիակատար կերպով։ Բայց և այնպէս, երկրի ժողովրդի մէջ որոշվում էր երկու իրարից բաժանված, եթէ ոչ կաստա, գոնէ դասակարգ, հիմնված բռնի ֆիզիքական ուժի վրայ. մի կողմից՝ առանձնաշնորհեալ մուսուլման տարրը, միւս կողմից՝ բազմամիւս քաղաքական իրաւունքներից զրկված քրիստոնեայ ժողովուրդը։ Ժամանակի ընթացքում, գլխաւորապէս երկրի տնտեսական զարգացման շնորհիւ այդ երկու դասերի փոխբերութիւնը աստիճանաբար նուազել է, բայց դեռ բոլորովին չէ վերջացել։ Նա դեռ խիստ է զգացվում։ Այդ անհասարակութեան պաշտպանը, ոյժ տուողը ներկայումս տաճիկ կառավարութիւնն է։ Պէտք է ուրեմն դէն ձգել այդ կառավարութիւնը, պէտք է ձեռք բերել ազգերի և դաւանութիւնների հասարակութիւնը օրէնքի առաջ։

Բացի այդ՝ երկրի ազգաբնակչութեան մէջ տիրում է աչքի ընկնող կ ու Լ տ ու ր ա կ ա ն անհասարակութիւն։ Ազգաբնակչութեան մի մասը՝ քիւրդը դեռ ևս վարում է կիսավայրենի, նօմադական կեանք և իր է ու Լ թ ե ա մ բ թ շ ն ա մի է խաղաղ երկրագործ դասին։ Շնորհիւ վերոյիշեալ անհասարակութեան, հայ երկրագործ ժողովուրդը անկարող է լինում ինքն իրեն պաշտպանելու։ Եւ տաճիկ կառավարութիւնը փոխանակ օգնութեան դալու կուլտուրապէս բարձր կանգնած խաղաղ, աշխատող տարրին, փոխանակ զսպելու այդ աւազակների անընդհատ յարձակումները, փոխանակ աշխատելու այս կամ այն միջոցով նրանց խաղաղ պարպոնները դարձնելու, ընդհակառակը, ինքն է քաջալերում այդ աւազակներին, նրանց կողոպուտի մասն ինքն է ստէպ ստէպ վայելում և, վերջապէս, ինքն է բացարձակապէս, փիւռալարայ, նրանց զինում իր սեփական հրացաններով։

Բացի այս բացասական նշանակութիւնը, որ ռևի տաճիկ կառավարութիւնը մասնաւորապէս հայերիս նրկատմամբ, նա ռևի և ընդհանուր նշանակութիւն իր բոլոր հպատակների վերաբերմամբ։

Սկզբներում, երբ տաճիկները նոր երկացին մեր կողմերը, երբ դեռ ամեն մի տաճիկ զինուոր էր, տաճիկ կառավարութիւնը համարեա թէ առանձին մարմին չէր կազմում. նա նոյնն էր, ինչ էր համայն տաճիկ ժողովուրդը. նա ա մ բ ո ղ ը ո վ ի ն էր ծծում հպատակ ժողովրդների արիւնը։ Բայց որովհետեւ այդ ահագին բազմութիւնը անկարող էր պահպանել իր գոյութիւնը կողոպուտով, թալանով, որովհետեւ ոչ մի հպատակ ժողովուրդ, որքան էլ որ նա աշխատասէր, արդիւնաբերող լինէր, ոչ մի հնարաւորութիւն չունէր իր աշխատանքի արդիւնքով կերակրել և դրանց, տաճիկ ժողո-

վերդի ահագին մասն ստիպված պէտք էր դիմեր խաղաղ պարապմունքների, ստիպված ինքն էլ պէտք էր արդիւնաբերեր, թողնելով հպատակ ազգերի աշխատանքով ապրելու արտօնութիւնը իր աւելի ուժեղ, աւելի ճարպիկ, աւելի խորամանկ մասին, որը և դառաւ երկրի տիրապետող տարրը: Այդ դեռ հերիք չէր: Խաղաղ պարապմունքի դիմած տաճիկ տարրը ոչ թէ միայն ստիպված էր հրաժարվել հպատակ ազգերին կեղեքելու իրաւունքից, այլ և հետզհետե ինքն էլ ընկաւ նրանց դրութեան մէջ և նոյնպէս սկսեց կեղեքվել իր սեփական ազնուականութեան, իր սեփական կառավարութեան ձեռքից:

Հենց այդ կառավարչական մարմինն է, որ բաւականաչափ զտվելով ազգաբնակչութիւնից, ծանր կապարի նման ընկած է իր բոլոր խաղաղ և աշխատաւոր հրապտակների կրծքին: Նա ունի այժմ բազմաթիւ մըլտական զօրք, թնդանթներ, վերջին ձեռի հրացաններ, նրա հրամանի տակ են ոստիկանութիւնը, լրտեսների ահագին բանակը, դահիճները, նրա ձեռքին են բանտերը, աքսորավայրերը. և այդ իր ուժով նա ճնշում է և ծծում... Եւ վայ նրան, ով կը համարձակվի գրելու բարձրացնել դրա դէմ, ով կը համարձակվի խըլել դրանից կամ բոլորովին արգելել այդ ծծելու իրաւունքը: Լինի դա ապստամբ արաբ, տաճիկ սօֆտա, կամ հայ յեղափոխական, միւսնոյն է: Գրանց դէժ են զօրքը, ժանդարմները, դրանց համար պատրաստ է բանտը, աքսորը, կախաղանը: Մարդկանց հոգեկան աշխարհը կաշկանդված է ամեն կողմից, հալածված է մամուլը, հալածված է խօսքը, հալածված է խիղճը:

Այս բոլորին վերջ կարող է տալ միմիայն բռնի յեղափոխութիւնը, և մենք դիմում ենք նրան: Պէտք է թօթափել այդ խայտառակ լուծը, ոչնչացնել ներկայ միապետական բռնակալ ըէժիմը, ձեռք բերել ազգերի համերաշխութիւն, աշխատանքի ապահովութիւն, խղճի, խօսքի ու համոզմունքի ազատութիւն:

Սակայն այդ արտաքին բռնակալ լուծը հեռացնելը, ինքնավարութիւն ստանալը վերոյիշեալ քաղաքական իրաւունքներ ձեռք բերելը մենք մեր նպատակին հասնել դեռ չենք համարում: Գա միայն գործի մի մասն է: Միայն դրանով մենք չենք կարող ապահովել աշխատաւորին իր աշխատանքից լիակատար կերպով օգտվելու հնարաւորութիւնը: Աշխատաւոր դասի շահերի դիմաց կանգնած է և մի ոյժ, որը ներկայումս համեմատաբար թոյլ է, որը ներկայ պայմաններում դեռ հնարաւորութիւն չունի բացարձակապէս, իր ամբողջ ուժով արտայայտվելու և որը որոշ չափով ճնշված է բռնապետական ըէժիմի տակ: Այդ ոյժը տնտեսական

զարգացման և դրա հետեանք՝ տնտեսական անհաւասարութեան ոյժն է:

Մուսկով
(Կը շարունակվի)

Ն Ա Մ Ա Կ Ա Լ Ա Շ Կ Ե Ր Տ Ի Ց
(Շարունակ.)

Ձալալցի ցեղապետ Աթաշ աղի տղան՝ Իբրահիմ աղան խփում, սպանում է իր հօրեղբօրը, որպէս զի տիրանայ նրա կալուածներին: Սպանվածի որդիքը պահանջում են «արեան գին»: Աթաշ աղան հաւաքում է 30 սոմար Մանկասարից 15 սոմար Ղազիից և տասը սոմար Ջերօ գիւղից:

Համիդեայ քրդերը չբաւականանալով հայերի կողոպտումից, Բասենու կողմից մի հարուստ թիւրքի տուն են կողոպտում և բերում Ալաշկերտ, իսկ կառավարութիւնը մեծ ջանք է գործ դնում, որ այդ գողացած իրերը յետ ստանայ. քրդերը չկարողանալով ամբողջովին պարտկել, Համիդէյի զօրքի ընդհանուր հրամանատար Ռահմիթ փաշայի խորհուրդով տանում են Ջուշու, Ղուվուպուճաղ Բուրդրան և Մանկասար հայ գեղերը և այդ գեղերի հարուստ ճանաչված մարդկանց խոտի դէզերում պահում առանց նոցա իմաց տալու (նախ ասեմ՝ որ համարեա բոլոր հայ գիւղերի պահապանները քրդեր են. իհարկէ, վախենալով նոցանից պահպան են վարձում): Այդ բոլոր գործողութիւնը յայտնի լինելով պահապաններին, գնում յայտնում են փաշային և ղայմաղամին: (Ղայմաղամը մի քանի ամուսն եկած է քաղաքակրթված Ստամբուլէն): Գալիս շրջապատում են Մանկասար գիւղը, նախ բռնում են այն մարդկանց, որոնց խոտի դէզերում գտնում են այդ իրերը. կապում են և ուղարկում Ղարաքիլիսայի բանդը: Իսկ ուրաց կանանց հաւաքում են մի ուրայի մէջ, որպէս թէ քննութեան համար. ղայմաղամը նախ բոլորին ծեծել է տալիս և ապա հրամայում է շիշեր կարմրացնել և դաղել նոցա ներքեւի մասը...

Չաւուշներից մէկը տաճկական սովորութեամբ գեղացիներին համոզում է նախ, ապա հրամայում ասելով՝ 30 ոսկի հաւաքեցէք, ես կը տանեմ ձեր կողմից փաշային և ղայմաղամին և ոտը կընկնեմ: Կը ներեն և այդ պատիժը չեն տար: 30 ոսկի փաշային և ղայմաղամին և մէկ ոսկի էլ չաւուշին տալով, թողնում են այդ պատիժը և ապա կանանցից սիրուններին առանձնացնում են, որպէս թէ համոզելու և խնդրելու որ գողացած իրերի տեղն ասեն. երկու ժամ առնձնացնելուց յետոյ... պահապանների առաջնորդութեամբ հանում են ապրանքը. 10 սոմար ցորեն էլ պահապաններն են ստանում, որպէս թէ, եթէ իրանք չլինէին, շատ նեղութիւն կը տային գեղին: Ապա իբրև տուգանք բանդարկեալներից 20 ոսկի են առնում և թողնում:

Բաղնոցի Հուսէին փաշան քանդել է տալիս Բաղնոցի, Զիրաքըւ գիւղերի եկեղեցիները և գերեզմանոցները: Զիրաքըւ մի նոր վանք կայ՝ Նազարաբա անունով, թէ հայ, թէ թուրք, թէ քուրդ ամեն տարի վարդավառին մեծ բազմութեամբ գնում են ուխտ. վանքի մէջ կայ երկու կուսի գերեզման. վանքը քանդելուց յետոյ,

նօթի ու ծարաւ թողնելէն մեռած է, և մեռեալ դիակի վրայ ևս անլուր չարչարանքներ տուած են, զարնելով, ճղտորելով և այլն: Արջապէս, եթէ կայ դժուար մը՝ դա տաճկական բանտերն են: Յանցանք է հայու մը Տաճկահայաստանում մարդկութեան նշոյլներ ունենալը. եթէ գտնվի այդպիսի մը, նորա բաժին բանտն, ու կախաղանն է... Այսօր ժողովուրդը վերին աստիճանի չքաւորութեան մէջ չգիտէ արդեօք իր ընտանեաց օրապահիկն հայթայթէ, թէ բանտարկեալները պահպանէ: Թող հաւատան ընթերցողք, որ շատ մը բանտարկեալք բանտի մէջ այլ ևս չկրնալով անօթութեան դիմանալ, փափագ կը յայտնեն կրօնափոխ լինելուն: Օրինակ, Մշջ մէջ բանտարկեալ Գոմեր գիւղացի Արթին անուն երիտասարդն, որ քանիցս անօթութենէ նուազած էր, բանտի առջևէն անցնող ծանօթներուն կը պոռայ. «ամօթ ու մեղք կը համարիմ մատնութիւն ընել, բայց ճարահատ ու յուսահատ կը դիմեմ կրօնափոխութեան՝ գէթ կեանքս ազատելու»: Այսպէս է Տարոնոյ հասարակութեան և բանտարկելոց վիճակն: Եթէ կան ճշմարիտ և անկեղծ հայեր, թող այս գլխաւոր պարագայի վրայ չափեն ընդհանուր վիճակը: Արդեօք մինչև ե՞րբ այս կրակ ու բոցի մէջ տառապենք. այլ ևս համբերութիւնը մեզի համար յանցանք է և անգործութիւնը — դաւաճանութիւն:

Ն Ա Մ Ա Վ Բ Ա Ս Ե Ն Ի Յ

Կ ա ո ա վ ա ղ ա ղ ու թ ե ա ն հ ա լ ա ծ ա ն ք ի Բ ա ս ե ն . — Թէև Բասեն ցարդ ազատ չէ մնացած կառավարութեան հայաճանքներէն, բայց անլուր եղած է հայ եղբարց: Եթէ տնտեսապէս բաղդակից է Տարոնոյ, Խնուսի և շրջակայ գաւառաց, քաղաքականապէս արդէն նոցա հաւասար եղած է, մանաւանդ այժմ, երբ խիստ կը հայաճովի կառավարութեան կողմէ: Բասենը կը ճնշվի մանաւանդ այն պատճառաւ, որ սահմանագլուխ է, իբր թէ անց ու դարձ ընողներ կըլլան դէպի Աովկաս: Արդարև կը շփոթիմ, թէ ինչպէս նկարագրեմ Բասեն գաւառակի վիճակն ևս: Ահա սպրիլ 20-ը կանցնի, բայց նա դեռ բաւական ձիւնապատ է: Ժողովուրդը վերջին ծայր չքաւորութեան մէջ կը տառապի, բայց կառավարութիւնը առանց ի նկատի առնելու հայ հասարակութեան նօթի և ծարաւ մեռնիլը, մի կողմէ ինքը կը հարստահարէ հարկահանութեամբ, ձերբակալութեամբ և այլն, մի կողմէ ալ քիւրդ տարրն բոլորովին վայրենացած, հայ գիւղեր ոտնակոխ կընէ կառավարութեան աչքի առջև, և կառավարութիւնը կուրախանայ քրդաց ամեն մի արարքներու վրայ. իսկ միւս կողմէն արդէն սովը կը մաշէ և կայրէ հայ հասարակութիւնն... Մեր հայրենաբնակ և օտարաբնակ հայ եղբարց ուշագրութիւնն կը հրաւիրեմք այս դաւառակի վրայ. մենք հաստատապէս գիտեմք սոցադէնք, ուղմամթերք չունենալը: Թող հայ եղբարք իրենց ձեռննուութիւնը չխնայեն, հաստատ գիտնալով, որ եթէ փոքր յուզումներն ծագի, Տարոն, Խնուս, Բասեն և շրջակայ գաւառակներն արդէն կոչնչանան և կը կորսվին:

1893թ. Դեկտ, ամսոյ մէջ Բասենի Եաջան գիւղացի Պերպէր Միսաք անուն անձը սպանված և ոչխարի պէս մորթված կը գտնվի:

1894 թ. Յնվ. ամսոյն Տոտի գիւղացի Պօղոս էֆ. Հաւազասպ ու Վարդան անուն երիտասարդները ի Աովկաս կանցնին իրենց ազգականաց տեսութեան առթիւ. վերագարձին կը ձերբակալվին կառավարութեան գէնք բերելու պատրուակաւ և դեռ կը հեծեն Կարնոյ բանտի մէջ:

Կառավարութիւնը երկու ամսէ ի վեր սահմանագլխի գտնված Տէլի-Պապէ գիւղի մէջ 28 հեծեալ զօրք դրած է, որ պատահած գաղթականները ձերբակալելով Հասան-Վալէի և Կարնոյ բանտերու մէջ կը լցնեն: Երևակայեցէք թէ ինչ կը լինի այդ խեղճելու վիճակը, երբ անօթութենէ կը փախչին, կիսնան այդ դազանաց ձեռք: Նամանաւանդ, նկատեցէք աստ տաճիկ զօրքի բարոյականութիւնը, երբ տեսնի օտար վայրերում ինկած հայոց կոյս աղջիկներ ու հարսեր...

Սոյն ոստիկանները գրեթէ աւազակախումբ կազմած են. Տէլի-Պապայի գիւղի մէջ հանդիպածը առևանգելէ և կողոպտելէ զատ, նոյն իսկ գիւղացիք պաշարման վիճակի մէջ դրած են: Ապրիլ ամսոյ սկիզբ հայ պատանի մը մեռնելով թաղելէ վերջ կառարկին, թէ մեռելի պատրուակաւ գէնքեր կը պահեն գետնի տակ և երթալով գերեզմանը կը բանան և մինչև անգամ պատանքը կը ձևեն ու կը տեսնեն պատանոյն դիակը: Այլ ևս մեռեալներն անգամ հանգստութիւն չունեն գերեզմանի մէջ իսկ: Ո՛հ անիծեալ բարդ, ժամանակ և դրութիւն...

Ապրիլ ամսոյ 15-ին Հասան-Պալէի գայմագամը, ոստիկանաց հարիւրապետն Ծ հեծեալ ոստիկաններով կը ձերբակալեն Հերթի գիւղէն Հայրապետ, Բալօ և Պօտօ անուն անձինք: Առաջին երկուքն առանց որ և է պատճառի մը, իսկ վերջինս իբր թէ ի Աովկաս գնացած է: Այս ամբաստանութիւնն ըրած է նոյն գիւղացի Հաճիպէյը, որ արդէն կառավարութեան կողմ գործիք և հայոց արեան ծծողն է: Սոցա ձերբակալման երկրորդ օրը զատիկ էր. ինչ կեանք կամ ինչ պիտի լինի այն ընտանեաց զատիկն, որոնց որդիները բանտերու մէջ նօթի, ծարաւ կը տքնին...

Ք ը դ ա ց հ ա ը ս տ ա հ ա ը ու թ ի լ ն ք . — Պատիճուա գիւղի մէջ ցերեկով Մինաս անուն շրջուն վաճառականի վրայ քրդերը յարձակվելով մահուան աստիճանի հասցնելէ վերջ, գոյքերը կը տանեն:

Թորթան գիւղ քրդաց հարստահարութեանց այլ ևս: Զտոկալով բոլորովին ցիր ու ցան եղած է աստ և անդ Եագան գիւղի Մարկոսի տան վրայ յարձակվելով մարդիքը կը կապկապեն. ընտանեաց մէջ աղմուկ և ժխոր կը փրթի: Կսկսեն տունը թալնել: Այդ միջոցին հարկահան ոստիկանք միւս կողմէ գիւղի մէջ ձեծելով հարկ կը ժողովին. նոցա ինչ հոգն է, թէ հայ տները իրենց աչքի առջև կը թալանվին: Արջապէս չեմ կարծեր, թէ կայ գրիչ մը, որ սոցա բարբարոս արարքն պատմէ...

Ն Ա Մ Ա Վ Ի Ն Ո Ւ Ս Ի Յ

Անցեալ իմ թղթակցութեամբ վեր ի վերոյ նշանակած էի Խնուսի և շրջակայքի (Մշոյ, Պուլանդգայ, Վարդավայ) գաւառակներու գաղթականութեանց մասին մի քանի տեղեկութիւններ: Որքան կը յիշեմ անցեալ նամակիս մէջ գաղթականութեանց գլխաւոր պատճառը,

այս տարուայ երաշտուժիւնը կամ հացի պակասութիւնը ցոյց տուի. և սակայն եթէ բուն պատճառն որոնենք դուրս կուգայ մէկ ուրիշ և ամենագլխաւոր պատճառ, որ վաղուց ի վեր գոյուժիւն ունի, և հետզհետէ կը քայքայէ հայաստանցիներուն տնտեսական վիճակը. այդ է՝ թէ թուրք կառավարութեան և թէ քիւրդ տարրի հարստահարութիւնները, որոնց հետզհետէ թողուցած անրուժելի հետքերն, այսպիսի սուղ տարիներու մէջ, աւելի զգալի կը լինեն և կը ստիպեն խեղճ գիւղացիները գաղթել: Ինչպէս հարիւրին 60 տոկոսով փող առնէ և հաց գնէ:

Այս դարնան մէջ պատահած երաշտուժիւնն ու դէպքերն ուրիշ ժամանակներ ևս տեղի ունեցած են: Ասկայն այն ժամանակները ժողովուրդը տակաւին այսքան ընկճված չլինելով՝ կերպով մը առանց տեղէն շարժելու, գաղթելու իր ունեցածը կը ծախէր ու կապրէր, իսկ այս տարի եթէ, չկրնար դիմանալ, բուն պատճառն այն է, որ երկար տարիներէ ի վեր թալանելով հարստահարվելով այլ ևս արժէքաւոր ոչինչ չէ մնացած, որպէս զի ծախէ և ուտէ: Ամենաթանկագին հողերն անգամ արժէք չունին. կով մը երեք մէճիտիէի, ոչխար մը մէկ մէճիտիէի կը ծախվի: Շատ գիւղացիներ ոչ միայն երկրորդական պէտքերն՝ այլ և բնական պէտքերն անգամ լրացնելու ոչինչ չունեն: Յորեկվան հագուստի տեղ գործածված ցնցոտիները գիշերը վերմակի տեղ կը ծառայեն, իսկ տակը խոտ է տեօշէկի տեղ: Միջին դասակարգին պատկանող գիւղացիի մը տան շարժական գոյքերը եթէ հաւաքես և ծախես (հողագործական գործիքներով միասին) բոլորը հազն. 2-300 լրջ. արժէք քան ոչխարներն ու տաւարները, որոնց սեփականութեան վրայ անգամ վստահ չէ, որովհետեւ կեանքի, պատուի և ընչից ապահովութիւն չը կայ: Սա չափազանցութիւն չէ, այլ ճշմարտութիւն, ինչպէս ակնյայտի կերևի ոչ միայն անցեալ նամակէս, այլ և հետեւեալ դէպքերէն:

— Հոկտ. 28-ին Ղարաքէօփրիւցի Հիրապի եղբոր տղուն երկու եղները գիշերով կը տանին:

— Հոկտ. 30-ին Պուրնազայ 150 ոչխարը կը տանին օր ցերեկով Բէօշկ քրդաբնակ գիւղի քրդերը:

— Սեպտ. 28-ին Փայիկ (քրդբնկ.) գիւղի գլխաւորներէն Արիփ աղան, Եուսուժ աղան և Ղասըմ հեծեալ և հետերնին 15 ծառաներ առած 2 էվիրմէ գիւղին վրայ կը յարձակին, բայց գիւղացիք կը դիմադրեն և մի քանին վիրաւորելով ետ կը փախցունեն առանց բան մը տալու:

— Հոկտ. -ին մէջ Արօս գիւղէն 10 կով և եզ կը տանին (1 կով Արէեան Մարտիին, 1 արջառ Բէօշէեան Մարգարիին, 1 եզ Հարամիկցի Սարգսիին, 1 կով Մօսօիին, 3 եզ Պտէեան Խաչօիին, 1 եզ Հազրօի տղային, 2 եզ Ինկէեան Սարգսիին, վերջինիս սրտի վրայ այնքան կը ծեծեն, որ շնչասպառ տուն կը բերեն):

Սոյն գիւղացի ուստայ Մարտօն և իր եղբորորդին, որք զէնք ունենալու ամբաստանութեամբ ձերբակալված ու կարին տարած էին. այս անգամին կարնոյ բանդին մէջ տրված չարչարանքին չդիմանալով եղբորորդին կը

մեռնի. իսկ առաջինը, ուստայ Մարտօն, այս ծերունին բերդ փոխադրվելով ցարդ կը մնայ:

— Հոկտ. ամսոյ մէջ սոյն Արօս գիւղի քիւրդ հովիւրը գիւղացուց լաւ ոչխարներէն 5 հատ զատեղէն և իր հայրենակից Մոլլախուլաճցիներուն յանձնելէն և տարված ոչխարները արդէն սարը անցնելէն վերջ, հաւար կը կանչէ: Գիւղացիները, թէև իրողութիւնը կը հասկնան, բայց չեն համարձակիր տրտնջալու, քանի որ հովիւր մի քանիներու պաշտպանեան է:

Յաւալի է ըսել որ մեծաւ մասամբ հայ գիւղացուց մէջ ախտ դարձած է հովիւները, տեղերու ու գիւղերու պահապանները քիւրդ կարգել, սա սխալ կարծիքով թէ քիւրդը քրդուն խաթրը համարելով՝ իրենց չի մնասեր, բայց իրականութիւնը սա է, որ քրդերն իրենց պաշտօնավարութեան միջոցին ամեն ծակն ու ծուկը լաւ ուսումնասիրելով յարմար ժամանակին առիթը չեն փախցուներ ուզածնուն պէս մտնելու և գողնալու: Քրդերն առհասարակ իրենց ծանօթ հայերէն կը գողանան քան թէ անծանօթներէն. ծանօթներու տուն գողութեան զնացած ժամանակներ այնպիսի համարձակութեամբ կը մտնեն, որ եթէ տեսնվին բարեկամ, ծանօթ են, իսկ եթէ չտեսնվին արդէն գող են: «Տին ազրմ, նա տին տըզրմ». այսինքն «տեսան՝ ես եմ, չտեսան՝ գող եմ»:

Նոյեմ. 1-ին Արօսի պահապան Խաչորեան Մարտօն իւր քուրդ ընկերի հետ կը տեսնին հինգ վեց քրդեր, որք տան մը պատը կը ծակեն: Մարտօն գովելի քաջութեամբ գողերու հետ կը կռուի և դաշոյնի հարվածով մէկին կը վիրաւորէ, որ վերջը կը սատկէ, իսկ ինքը սիւրմէլի գնտակով գետին կը փռվի: Առջի ժամանակ քիւրդ ընկերը զինք մենակ թողնելով կը փախչի որմէ խրախուսած քիւրդ գողերը թէև կը յաղթեն հայուն, բայց առանց բան մը կարենալ տանելու փախուստ կը դիմեն: Այդ գողերն Մոլլախուլաճցիներն եղած են, որոնց վրայ գանգատն անօգուտ եղաւ:

Նոյեմ. 6-ին Ղօզլու գիւղի մօտ Պուրհանցի քրդերը, Սատօի տղան Խալօն և երեք ճէլալցի քրդեր, պանդըխտութենէն գնացող Պուլանճցի 20-ի չափ հայեր կը թալանեն. մնասը կը հասնի 50-60 ոսկի: Գանգատ եղած է կառավարութեան, բայց անլսելի մնացած է, ինչպէս և ամեն գանգատ:

Նոյեմ. 7-ին երկրի խաղաղութիւնը պահպանելու պատրուակաւ Կնուս եկած զօրաց մի քանին Շապատին և Մարուֆ գիւղերը գալով իրենց ձիոց կերցնելու համար գառի կը պահանջեն: Գիւղացիք աղաչանքով կը յայտնեն, որ իրենց գիւղում բնաւ գառի չկայ: Բայց զօրքերը, ծեծելով հայհոյելով անպատճառ գառի կուզեն: Աւերջ ի վերջոյ կը համաձայնին, որ դարի տեղ ցորեն տան: Այս անգամ զօրքերը ցորենը ձիանք չեն ուտեր ըսելով կը պահեն հետերնին տանելու և կերթան խոտերու դեղերէն բունի խուճերը բերելու: Ասոր վրայ բարկացած հայերը ղզորս դու պատուիրեցեր՝ լաւ դաս մը կուտան զօրաց:

Կ. Բախչի (Կը շարունակվի)

Ն Ա Մ Ա Կ Տ Ր Ա Պ Ի Ջ Ո Ն Ի Ց

Մայիսի սկզբները հոս ձերբակալեցին Եղիա Բաբերդցեան երիտասարդը, որ 10-15 օր առաջ վերադարձած էր Սամսոնէն, ուրտեղ երկար առնէ ի վեր առևտրական գործով կը գտնվէր: Եղիան Սամսոն կը հիւանդանայ և, տեսնելով, որ հիւանդութիւնն օր առօր կը ծանրանայ, կը մձուէ Տրապիզոն վերադառնալ և հոն, իր ընտանեաց գրկին մէջ դարմանվիլ: Եղիան եկած օրէն անկողին կը մտնի և բժիշկ կը հրաւիրվի զինքը դարմանելու: Բայց հիւանդի վիճակն օր առօր կը ծանրանայ և շուտով ամբողջ ընտանիքը մահուան երկիրի մէջ կը նկնի:

Օր մը յանկարծ Եղիայի մեծ եղբայրը—Սարգիս Բաբերդցեանը, քանի մը ոստիկաններ խանութին մէջ կը ձերբակալեն առանց պատճառի, առանց որ և է բացատրութեան, բռնութեամբ կառավարութեան տունը կը տանին: Հոն Սարգիսէն կը պահանջեն իր եղբոր տեղի ըսել: Հակառակ պարագային կը սպառնան զինքը եղբոր տեղ բանդարկել և բանդին մէջ փթեցնել: Խեղճ մարդը նախ կը զարմանայ, կուզէ եղբոր յանցանքն իմանալ, որով աւելի կը գրգռէ թուրքական դատաւորներուն: Ասոնք քանի մը ծանր ու անարդական խօսքերով կը լռեցնեն Սարգիսը և կառաջարկեն ընտրել երկուսէն մէկը, կամ եղբոր տեղը ցոյց տալ կամ բանդ նստիլ:

Ան առնէ Սարգիսը կը յայտնէ եղբոր տեղը և կաւեցողունէ, որ եղբոր վիճակը բաւական երկիրդալի է:

Այս լուրն առածին պէս, իսկոյն քանի մը փօլիս և զաֆթիաներ կը կանչվին և Սարգիսի հետ տուն կուղարկվին Եղիան ձերբակալելու անմիջապէս: Փօլիսները ճիշտ Սարգիսի պատմածի պէս կը գտնին եղբորը, բայց և այնպէս կուզեն բանդ փոխադրել: Ընտանիքը կը հակառակի և թոյլ չի տար: Կառավարութեան հրամանով Բէլիտիէի (քաղաքական) թուրք բժիշկը կուղարկվի քրններու հիւանդի վիճակը, ընտանիքի կողմէն ալ կը հրաւիրվին թէ հիւանդը դարմանող և թէ այլ բժիշկներ: Թուրք բժիշկը կը յայտնէ, որ կարելի է հիւանդը հիւանդանոց փոխադրել և հոն դարմանել, միւս բժիշկներն ընդհակառակը կը պնդեն, որ հիւանդի վիճակը ծանր է և փոխադրութիւնը կրնայ վատ հետեւանքներ ունենալ: Կառավարութիւնն իրեն բժշկին կը լսէ և կուզէ հիւանդը փոխադրել, հիւանդի մայրը, եղբայրը կաղաչեն, որ քանի մը օր թոյլ տան, մինչև հիւանդը քիչ մը կազդուրվի, ետքը փոխադրեն, բայց անօգնու: Ան առնէ եղբայրը կը խոստանայ, ամեն երաշխաւորութիւն կուտայ, նորէն կը մերժվի և հիւանդը բունի կը փոխադրվի բանդը:

Եղիայի բանտ փոխադրած ժամանակ բացված տեսարանը յոյժ սրտաճմլիկ էր, կարծես Բաբերդցեաններու տունէն երիտասարդ Եղիայի դազաղը գերեզմանոց կը տանէին: Եւ գաւառական բանտերը և անոնց հիւանդանոցները ճշմարիտ գերեզմաններ են, միայն այն տարբերութեամբ, որ հիւանդանոցներու հիւանդները կենդանի մեռեալներ են:

Քանի մը օրէն Եղիան Պօլիս կուղարկեն: Անոր ընտանիքը պատահաբար այդ կիմանայ: Ծերունի մայրը և

եղբայրը նաւամատոյց կիջնեն վերջին անգամ տեսնելու, գուցէ և վերջին անգամ համարուելու Եղիան, որու յանցանքը մինչև վերջը չկրցին իմանալ: Կը լսվի թէ Սամսոնի հայ և թուրք անխիղճ լրտեսներու բազմաթիւ զոհերէն մէկն ալ Եղիան է: Փօլիսները և ոչ իսկ մօտ կը թողուն զառամեալ մօրը, մայրը կաղերսէ, անդուլթներու գուլթը շարժելու խօսքեր կըսէ, բողոքն անլսելի կը մնան: Եղիան, չնայելով իր հիւանդ ու ծանր վիճակին, այս սրտաշարժ տեսարանին չի դիմանար, կը բռնկի, կը բողոքէ և քանի մը խօսք կը նետէ անսիրտ ոստիկաններուն, որոնք հիւանդին կից մը տալով՝ նաւակը կը նետեն և շոգենաւ կը փոխադրեն, անկէ ալ Պօլիս: Յարդ ոչ մէկ լուր, ոչ մէկ տեղեկութիւն ընտանիքը չկրցաւ առնել Եղիայի գոյութեան և ուր գտնվելու մասին: Արդեօք Եղիան կենդանի է, թէ մեռած, Սև ծովուն, թէ Մարմարայի ափքներուն կուլ գնաց, յայտնի չէ:

Սամսոնէն հոս շղթայակապ 15 հայ բանտարկեալներ բերվեցան: Բանտարկեալներու մեծագոյն մասը Շ. Գարահիսարցի են, քանի մը, հոգի Սամսոնցի, 2-3 հոգի ալ Տրապիզոնցի: Ասոնց ձերբակալած են որպէս յեղափոխականներ: Ամանց քով գէնքեր, ուղղամթերը և հագուստ են գտեր: Ասոնց դատը հոս պիտի տեսնվի, բայց խնդրած են, որ իրենց դատը Պօլիս տեսնվի, որովհետև գաւառական դատարաններու վրայ վստահութիւն չունեն: Ասոնց բողոքն անհետեւանք են թողուցեր:

Տրապիզոնի գիւղերը գարնան ի վեր կը պտտի 12 անձէ բաղկացած տաճկական աւազակախումբ մը և անլուր վնասներ կը հասցունէ հայ գիւղացիներուն: Այս աւազակային խումբը կարծես դիմամբ կազմված է միմիայն հայերուս համար: Օր մը չանցներ, որ այս աւազակները հայ մը չկողոպտեն, տուն մը չթալնեն: Անցեալներ այս աւազակային խումբը գիւղէն հարս մը կը տանի մօտակայ անտառը: Ամբողջ գիշերը կարգով կը լլկեն հարսը և լուսադէմին ուժասպառ հարսը կը ձգեն, կը մեկնին: Հարսը, երբ քիչ մը ուշքի կուգայ, մեծ դժուարութեամբ ինքը զինքը տուն կը ձգէ: Կառավարութեան բողոքեցին, ինչպէս շատ մը բողոքներ, այս ալ անլսելի թողուցին: Աւազակային խումբը դեռ կը շարունակէ անպատիժ իր ասպատակութիւնները:

Սամսոնէն կը գրեն մեզ, որ Սեբաստիայէն բերին և Պօլիս ուղարկեցին ասկէ 3 ամիս առաջ խումբ մը հայ բանտարկեալներ, որոնց ճամբուն սարսափելի տանջանք, չարչարանք էին տուել: Ճամբան զինւորները բռնաբարած են պատիներն և այն աստիճան ծեծած ու տանջած են, որ այս դժբաղդներէ մէկը ճամբան մեռեր է: Այս խմբի մէջ էր և քահանայ մը՝ Վահան Ժամկոչեան, իսկ միւսներու անուններն էին, Վարդան Ճերմակեան, Գրիգոր Քէշիշեան, Յակոբ Խանձեան և Պետրոս Էքսիրձեան:

Թէնիքէջի Նիկողոս անուն հայ լրտես մը, որ երկար առնէ ի վեր կը շրջէր Պարտիզակ, Թզմիտ և շերջակայ գիւղերը յեղափոխականներ փնտռելու և այդ կողմերու հայերը լրտեսելու համար, ոչինչ չկրնալով գտնել, անլուր զրպարտութիւնների դիմաց և բազմաթիւ

ձերբակալութիւններ ընել տուաւ:

Լրտես Նիկողոսը, որին ուղարկած էր կառավարութիւնը, կը մատնէ Պարտիզակի Նշան և քանի մը հարուստ հայեր: Կառավարութիւնը անմիջապէս քանի մը փոխներով, զինեալ զայլութիւններով կը կոխէ ասոնց տունները, խիստ խուզարկութիւններ կընէ, բայց ոչինչ չեն գտնիր: Քաղաքի մէջ կը ձերբակալեն ընդամենը 20 հոգի առանց որ և պատճառի, առանց որ և է փաստի և հաստատութեան: Շատերը բաւական ստակ կերցնելով, կաշառքներ տալով ազատ եղած են, բայց Նշան աղան և ուրիշ 4 հարուստներ, որոնք կը զրպարտվին իրրև յեղափոխականներ, փոխադրվեցան Պոլիս: Անոցմէ մեծաքանակ գումար մը պահանջեր են, մերժվեր են. ուստի զայրացած ծանր ու շինծու ամբաստանութիւններով շղթայակապ Պոլիս տարվեցան: Տարակոյս չկայ, որ Նշան աղան և իր ընկերները բոլորովին անմեղ, դրժուար թէ արդարանան առանց դատաւորներու դժբախտները ոսկիով հաստացնելու:

Կարգաւորութիւններ

Կ Ռ Ի Ի Ս Ա Հ Մ Ա Ն Ա Գ Լ Խ Ո Ի Մ

Մեր մի կոմիտէտից ստացած նամակից քաղում ենք հետևեալը.—

Սահմանադրութեամբ մեր հրոսակային խմբերից մէկը յանկարծ պատահում է տաճկական կանոնաւոր զօրքին: Ղերջիններս տեսնելով տղերանցը, սկսում են հրացան արձակել: Առաջնորդը, որը մի վիթխարի, քաջ և համակրելի երիտասարդ է, դեռ արշտատում է որբան կարելի է լուսթեամբ վերջ տալ գործին, բայց տեսնելով որ թշնամին չի խնայում իրանց և ամենայն արագութեամբ մտնում է, հրամայում է տղերանցը ետ դառնալ և դիմադրել: Տղերը իսկոյն դառնում են դէպի թշնամին, մանաւանդ երկու ուսաստանցիները — Ալէքսանդրապոցիք — և մէկից տասը հրացան արձակում թըշնամու վերայ և դարձեալ շարունակում իւրեանց ճանապարհը: Հենց առաջին դիմադրութիւնից յետոյ թըշնամին բոլորովին լուսթ է և փախչում մտաւայ Ղարաբաղիս, գարնափամանիստ գիւղը և եղելութեան մասին իմաց տալիս այնտեղի զօրքի հրամանատարին և գայմագամին: Այս անգամ ահագին ուժով դիմում են դէպի դիմադրութեան տեղը և ահագին արմուկ բարձրացնում: Բայց արդէն ուշ է լինում, որովհետև տղերքը իրենց հետքը կորցած են լինում: Զօրքը ցրվում է զանազան կողմեր, որպէս զի գտնի «աւազակներին»: Ղերջապէս երկար դէս ու դէն ման գալուց յետոյ զօրքերին հանդիպում է տղերանցից մէկը, որը մթութեան մէջ կորցնելով ընկերներին, վերադառնալիս է եղել դէպի մեր կողմերը: Սրան բռնելուն պէս սկսվում է տաճկական անկարագրելի տանջանքը, ընկերների ով լինելը և ուր զնայն իմանալու նպատակով: Բայց մինչև այժմ ոչ ոքի անուն չի տուել բռնվածք. տաճիկների բոլոր հարցերին նա պատասխանել է, որ իրենց դիմադրողը միայն ինքն է եղել և ուրիշ ոչ ոք: Երկար չարջարելուց և ոչ մի տեղեկութիւն չստանալուց յետոյ, խեղճին կալանաւորված ուղարկում են Հասան-Ղալա: Սրան միաց-

նում են և մի ուրիշ երիտասարդ, որին բռնում են զազակները ուսաց հողի վրայ և յանձնում տաճիկներին:

Նոյն դէպքի առթիւ Տաճկաստանի մեր թղթակցից ստացել ենք հետևեալը.—

Յունիս ամսոյ 20-ին Տաճկահայ երիտասարդներէ կազմված մի խումբ մտադիր էր անցնել Հայաստան և գործել ժողովրդի օգտին: Երբ տաճկաց սահմանադրուի Գարաբաղիսէ քրդաբնակ գիւղի քով կը հասնեն, պահապան զօրքերը առջևները կտրելով կը պոռան անձնատուր լինել: Նախ խումբը խոյս կուտայ գէթ անվնաս անցնելու նպատակաւ, բայց երբ զօրքերը կսկսեն հրացանի գնտակներ տեղացնել, խմբի առաջնորդող ազնիւ երիտասարդը կը պոռայ. «տղայք, ետ դարձէք, ամեն տեղ մահը մի է»: Գիշերային խորը լուսթեան մէջ կը սկսեն օրինակելի քաջութեամբ դիմադրել: Մտաւայ Մուղարաճուղ, Արիաչայ, Փօրիկ և Գարաբաղիսէ քիւրդաբնակ գիւղեր հաւարի կը հասնեն և չորս կողմէն կը շրջապատին: Ղերջապէս 4 ժամ շարունակ կուռելով և խոյս տալով բաւական տեղ հեռանալէ վերջ, քրդաց օգնութեան կը հասնին 40 հեծեալ զօրք ևս: Յայնժամ կրկին կը սաստկանայ կռիւը: Ղերջապէս կը յաջողին երկու զօրք գետին փռել և ազատվել իսկ ոստիկանք և քիւրդերը կը յաջողին Առաքել և Մկրտ. անուն երիտասարդները ձերբակալել. վերջինիս սաստիկ կը գանակոծեն. խարազանը կապոյտ հետքեր կը թողու, բայց ընկերների անուն տալ անհնարին կը լինի:

Զարգ

Լոյս տեսաւ

Գ Ի Տ Ա Վ Ա Ն Ս Օ Ց Ի Ա Լ Ի Զ Մ (Թարգման.)

Հեղինակ. Փրիդրիխ Էնգելսի
Մեր խմբագրութիւնից կարելի է ստանալ նոյնպէս.
1. Ապստամբական Ոգի.
2. Յեղափոխական Կեանքից.
3. Գաղտնի Տպարան:
Պատրաստվում է

Կ Ո Ւ Կ Ո Ւ Ն Ե Ա Ն Ի Խ Մ Բ Ի
Ա Ր Շ Ա Ի Ա Ն Գ Լ

Նուիրատվութիւնների ցուցակ.—
Արեժից 10ր. Խաչագողից 12ր. Սարաբաբայից 5ր.
Զալլատեանից 20ր. Անկեղանոցից 23ր., 30ր., 197ր.,
129ր., 21ր., 21ր., 90ր., 63ր., 42ր., 62ր., 77ր.
Կնձ. 100ր., 200ր., 50ր., 150ր. Կայծիկից 21ր., 110ր.
35ր., Յ. Մ-ից 10ր. Ստ. Թ-ից 15ր. Արցախից 18ր.
Ղարաթաշէնից 20ր. Բգ.-ից 600ր., 200ր. Երն.-ից
100ր. Զ. ք. կան. խմբ. 32ր. Երն.-ից 60ր. Օգս.-ից
Մնս.-ից 20ր. Ս. Շ.-ից 80Փր. Մ. Ա.-ից 100Փր. օր.
Շ.-ից 20Փր. Շ. ք. Շ.-ից 30ր. Բթմ.-ից 45Փր. Փթ.
20ր. Բգ.-ից 30ր. Խնդ.-ից 10Փր.

(Կը շարունակվի)

Գաղտնակցութեան անձանօթներից խնդրվում է թըշնամակցութեան և նուիրատվութեան համար դիմել.

L. Boole, 15, Augustus Rd. Hammersmith, W. London.